

Marjan Rozman

TOLMINSKO DANES

Referat na 23. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Tolminu, 1. oktobra 1986.

Uvodne besede zborovanja so namenjene kratki predstavitvi kraja in občine gostitelja: V kratkem času, ki mi je odmerjen, je moč povedati le nekatere podatke o razvoju tolminske občine in zelo skopo opredeliti njeno mesto v okviru Slovenije danes. Naj poudarim nekaj dejstev iz tolminske preteklosti, da bi lahko razumeli tokove razmišljanj Tolmincev.

Tolminska je bila vedno mejna pokrajina in področje križanja raznih interesov — prehodno ozemlje, kjer se skozi predalpsko hribovje odpirajo pota v Furlansko in Goriško nižino in čez alpske prelaze proti Kranjski in Koroški. Različna ljudstva in vojske so iz vseh smeri prečkale to ozemlje od davnine do 20. stoletja. Sledove so pustili Iliri, Rimljani, Langobardi. Slovani so dosegli robove Furlanske nižine. Vrstili so se spopadi med fevdalnimi gospodi; oglejski patriarhi, goriški grofje, Benečani, habsburški vazali so si svojili pokrajino. Prečkali so jo Turki, Napoleonove vojske. Krvave sledove in ruševine je pustila Soška fronta v I. svetovni vojni. Sledila je fašistična Italija, Nemci in ob koncu II. svetovne vojne še njihovi vzhodni podrepniki in kvizlingi.

Za osvajalci so ostali grobovi, grobišča, kostnice kot neme priče te preteklosti. V vsem tem času je bil tolminski človek kmet, živinorejec bolj kot poljedelec, v stalnem spopadu z naravo za golo preživetje, obrnjen proti gospodarskim središčem v Gorici in Furlanski nižini, brez priložnosti, da razvije višje oblike gospodarstva in večja urbana središča.

Bil je upornik — vrstili so se upori v 16., 17. stoletju. Veliki punt 1713. leta proti gosposki in državnim davkom je presegel okvire tolminskih hribov in dolin. Spoznal je krvavo rihto oblastnikov na Travniku v Gorici. Kljub temu, da je Tolminska na robu slovenskega narodnostnega ozemlja, so bili njeni prebivalci zgodaj narodno osveščeni — ena prvih čitalnic na Slovenskem je bila tolminska. Obšlo ga ni taborsko gibanje. Sledove sta pustila Lavrič in Tuma; skladatelj Volarič. Iz te deželice je izšel bard primorske poezije Simon Gregorčič. Zgodovinsko preteklost je v Zgodovini Tolminske opisal Simon Rutar. Fašistična okupacija je Tolminsko pustila osiromašeno in še bolj revno. Pokrajina ni mogla prehraniti svojih prebivalcev. Izseljevanje, ki se je začelo kot beg pred grozotami soške fronte, se je zaostriilo v ekonomsko in politično emigracijo. Prebivalstvo je razvilo vse vrste odpora — od državljanske nepokorščine, tajnih društev, ohranjanja tradicije in slovenskega jezika do podtalnega delovanja organizacije TIGR.

Vstaja slovenskega naroda 1941. leta je hitro našla somišljenike na Tolminskem, na robu fašistične Italije pod »Monte Nerom« in »Tricornom«. Med prvimi štirimi partizanskimi četami na Primorskem je bila tudi Tolminska. 1942. leta deluje Tolminski bataljon, tu se organizirata Gregorčičeva in Gradnikova brigada, bijejo se bitke na Golobarju in Fonih, brigadi odideta na svoj prvi pohod v Beneško Slovenijo na rob slovenskega etničnega ozemlja. V Kobaridu po kapitulaciji Italije nastane veliko osvobojeno ozemlje — Kobariška republika, ki seže do vrat Čedad in v Brda. V Gorenji Trebuši je ustanovljen IX. korpus, ki težišče svojih akcij usmerja na železniško progo po Baški grapi. Čez Tolminsko se proti Koroški prebija motorizirani odred IV. armije. Tolminska je osvoboditev pričakala v zanosu in odločni volji, da po svojih močeh pomaga izboriti priključitev k matični domovini in odpravi za-

časno razdelitev po Soči na cono A in B. Po priključitvi k Jugoslaviji Tolminska, do srede 50. let ostaja okvirjena v stoletni način življenja — živinoreja ostaja glavna in skoraj edina gospodarska panoga. Izseljevanje se nadaljuje, le smeri se spreminjajo — Nova Gorica, Jesenice, Kranj, Ljubljana in hitreje se razvijajoča Slovenija. Tolminska ni imela nikakršne, industrijske tradicije, nima tudi strokovnega kadra. Sredi 50. let nastanejo prvi obrtno-industrijski obrati, iz katerih zraste vsa današnja industrija, ki je tudi glavna gospodarska panoga v občini, zaposluje 7000 delavcev. Pravega kmečkega prebivalstva je le še 6 %.

leto	Družbeni proizvod v mio din	DP/na preb.	Narodni dohodek v mio din	ND/na preb.	IND doseganja rep. povp.		Zaposleni na dan 30. 9.
					DP/preb. v %	ND/preb. v %	
1965	109	4.762	102	4.442	65	66	
1970	214	9.608	195	8.772	65	66	4.518
1975	460	30.135	565	26.599	64	64	5.503
1980	1.826	86.163	1.633	77.029	65	65	6.533
1985	13.851	624.000	12.272	553.000	65	65	6.962

Prebivalstvo po popisu:

Leto	Število preb.	Delež kmečkega prebivalstva*
1869	32.072	
1948	24.602	60,8 %
1961	23.503	37,2 %
1971	21.936	22,0 %
1981	21.426	6,0 %

* Podatki o kmečkem prebivalstvu med posameznimi leti popisa niso primerljivi zaradi različnosti definicije kmečkega prebivalstva.

Podoba Tolminske se je spremenila. Večajo se lokalna urbana središča Tolmin, Kobarid, Bovec in okoliške vasi, nezadržno pa se praznijo hribovske vasi in zaselki. Število prebivalstva se je ustalilo šele v zadnjih letih, vendar se še vedno kažejo trendi rahlega upadanja in odpirajo nova področja izseljevanja. Baška grapa, Trenta, Log pod Mangrtom, Gorenja Trebuša in Livške vasi ob meji so tista področja, ki so najbolj ogrožena.

TABELA 1: Obseg prebivalstva občine Tolmin v zadnjih 100 letih

Naselje	Leto	1869	1948	1961	1971	1981	IND 1948/81
Območje							
MIKROREGIJA BOVEC							
(1—13)		6.201	4.221	3.968	3.753	3.583	85
1. Bavščica		82	73	50	22	13	18
2. Bovec		1.657	1.255	1.314	1.408	1.581	126
3. Čezsoča		651	388	404	388	335	66
4. Kal-Koritnica		323	235	178	203	173	74
5. Lepena		168	102	99	63	44	43
6. Log Čezsoški		164	110	113	233	215	59
8. Plužna		251	155	147	135	117	76
9. Soča		672	435	356	270	214	49
10. Srpenica		608	277	255	256	234	85
11. Strmec		27	34	29	21	15	44
12. Trenta		357	281	260	183	157	56
13. Zaga		684	514	494	464	387	75

Naselje Območje	Leto	1869	1948	1961	1971	1981	1948/81
MIKROREGIJA BREGINJSKI KOT (1-8)		2.538	1.925	1.485	1.038	997	52
1. Breginj		608	469	410	304	301	64
2. Borjana		480	388	314	233	242	62
3. Homec		62	39	26	17	12	31
4. Logje		386	264	199	138	125	47
5. Podbela		274	203	148	99	84	41
6. Robidišče		178	186	109	43	39	21
7. Sedlo		331	244	175	133	127	52
8. Stanovišče		219	132	104	71	67	51
MIKROREGIJA BAŠKA GRAPA (1-24)		4.865	3.378	3.523	3.093	2.614	77
1. Bača pri Podbrdu		270	136	120	90	52	38
2. Grahovo ob Bači		406	262	307	269	211	81
3. Grant		136	92	84	57	38	41
4. Hudajužna		181	158	174	152	133	84
5. Kal		102	71	52	32	19	27
6. Koritnica		266	259	276	237	222	86
7. Kuk		80	70	54	52	51	73
8. Klavže		89	162	152	132	101	62
9. Knežke Ravne		56	50	43	36	21	42
10. Kneža		481	259	264	236	215	83
11. Lisec		59	44	30	10		
12. Logaršče		262	200	189	144	102	51
13. Loje		50	52	30	16	2	4
14. Obloke		130	89	78	60	52	58
15. Petrovo brdo		61	69	60	134	126	183
16. Podbrdo		319	379	781	814	800	211
17. Podmelec		281	166	182	144	124	75
18. Porezen		180	109	82	56	27	25
19. Rut		330	208	167	116	99	48
20. Stržišče		326	169	117	83	64	38
21. Sela nad Podmelcom		131	76	51	33	21	28
22. Temeljine		283	144	97	76	39	27
23. Trtnik		299	85	77	68	43	51
24. Znojile		107	69	56	46	35	51
MIKROREGIJA KOBARID (1-26)		6.848	5.231	4.804	4.518	4.510	86
1. Avsa		194	138	119	98	91	66
2. Drežnica		328	296	283	253	264	89
3. Drežniške Ravne		309	233	197	175	147	63
4. Idrsko		494	458	429	384	355	76
5. Jevšček		132	103	79	54	42	41
6. Jezerca		73	69	60	47	41	59
7. Kamno		430	370	298	274	262	71
8. Kobarid		767	670	825	1.035	1.201	179
9. Koseč		154	125	105	89	88	70
10. Kred		297	196	163	124	140	71
11. Krn		168	143	124	104	67	47
12. Ladra		212	173	154	156	176	102
13. Libušnje		99	95	70	65	60	53
14. Livek		225	196	208	157	158	81
15. Livške Ravne		118	67	52	54	36	54
16. Magozd		126	127	98	83	65	51
17. Mlinsko		74	67	51	43	50	76
18. Potoki		194	129	107	87	80	62
19. Robič		84	56	50	43	35	63
20. Selce		59	42	33	37	23	55
21. Smast		260	194	166	176	172	88

Naselje Območje: Leto	1869	1948	1961	1971	1981	IND 1948/81
22. Staro selo	333	176	169	168	163	93
23. Sužid	264	170	163	137	128	75
24. Svino	145	96	93	99	83	87
25. Trnovo ob Soči	353	226	221	180	181	80
26. Vrsno	276	228	173	157	142	62
MIKROREGIJA TOLMIN (1—32)	8.010	7.016	7.393	7.664	8.211	117
1. Bača pri Modreju	271	250	258	256	207	83
2. Čadrg	179	132	104	63	35	26
3. Čiginj	320	264	231	234	194	74
4. Dolje	246	232	207	193	173	75
5. Dolgi Laz	88	74	39	44	27	36
6. Drobočnik	48	53	52	38	33	62
7. Gorenji Log	136	88	93	100	65	74
8. Kozmerice	40	46	47	38	29	63
9. Grudnica	114	93	63	43	20	22
10. Gaberje	160	123	114	111	113	92
11. Idrija pri Bači	403	328	373	357	344	105
12. Kanalski Lom	385	243	214	206	141	58
13. Kozaršče	153	123	109	105	105	85
14. Ljubinj	280	195	195	174	167	86
15. Modrej	218	171	178	158	220	129
16. Modrejce	207	143	136	145	141	97
17. Most na Soči	353	326	380	386	405	124
18. Poljubinj	522	398	385	379	389	98
19. Prapetno	136	89	93	79	93	106
20. Postaja	24	136	191	157	129	95
21. Selišče	57	55	40	32	28	51
22. Sela pri Volčah	195	129	133	121	90	70
23. Tolmin	846	1.320	1.965	2.661	3.563	267
24. Tolminski Lom	277	162	142	112	100	62
25. Tolminske Ravne	101	70	42	32	22	31
26. Volčanski Ruti	201	129	83	65	39	30
27. Volarje	321	263	241	233	257	98
28. Volče	770	562	557	546	517	92
29. Zadlaz-Čadrg	143	129	101	77	51	40
30. Zadlaz-Zabče	202	103	82	66	41	40
31. Zatoľmin	433	418	386	317	318	76
32. Zabče	181	165	159	136	155	91
MIKROREGIJA SENTVIŠKA PLANOTA (1—11)	2.562	1.773	1.540	1.282	1.145	65
1. Bukovski vrh	119	97	77	58	36	37
2. Daber	90	61	48	44	35	57
3. Gorski vrh	131	95	48	24	11	12
4. Pečine	312	346	234	197	183	53
5. Polje	81	58	64	44	36	62
6. Ponikve	652	348	352	280	253	72
7. Prapetno brdo	228	155	155	147	115	74
8. Slap ob Idrijci	353	244	223	187	243	99
9. Sentviška gora	331	199	183	162	123	62
10. Zakraj	84	70	59	49	40	57
11. Roče	181	100	97	90	70	70
TREBUŠKA MIKROREGIJA (1—3)	1.628	1.446	1.104	816	608	42
1. Dolenja Trebuša	712	615	486	360	311	51
2. Gorenja Trebuša	668	584	419	296	195	33
3. Stopnik	248	247	199	160	102	41
Občina Tolmin — SKUPAJ:	32.072	24.602	23.503	21.936	21.426	87,1

Da bi zaustavili migracije iz hribovskih vasi, so OZD s področja občine odprle dislocirane obrate v Gorenji Trebuši, Lomu, Pečinah, Livku, Breginju, Soči, Rutu, Vrsnem in idrijski Kolektor v Drežnici. Podpiramo hribovske kmetije, vitaliziramo ponekod že opuščene pašnike, vzpodbujamo kmečki turizem. Krajevne skupnosti v občini so veliko storile v ureditvi vasi, kanalizacijskih napravah, telefonskem omrežju, zlasti v času odpravljanja posledic potresa in s samoprispevki in prostovoljnimi delom. Posebno mesto v razvojnih načrtih ima turizem, kjer ambicije opiramo na lepote alpskega sveta in dolino Soče. Enakovredno razvijamo zimski in letni turizem. Kaninski smučarski sistem, kajakaštvo na Soči in pritokih, in planinarjenje v neokrnjeni naravi so osnove za hitrejši razvoj turističnega gospodarstva.

Na področju družbenih dejavnosti se lahko pohvalimo z dokaj visokim družbenim standardom — imamo nove šole, kulturne dvorane, prelepo knjižnico, zdravstveni dom in še vrsto telesno-kulturnih objektov, kar pa zahteva visoke prispevne stopnje iz OD in obremenitve OZD.

Kljub hitremu in evidentnemu razvoju občine pa še vedno ostajajo in se v zadnjem času zastrujejo nerešena vprašanja skoraj na vseh področjih gospodarskega in družbenega življenja, ki imajo svoje korenine v preteklosti in tudi v sedanjem družbenopolitičnem trenutku v Sloveniji in Jugoslaviji.

Problemi:

— OZD s področja industrije se otepajo s problemi zastarele opreme, neakumulativnimi programi in proizvodi z nizko ceno na tržišču (rekli bi lahko s prepuščenimi programi iz razvitejših okolij), proizvodnjo, ki zahteva relativno malo vloženega znanja in enostavno delo. Skoraj celotno prejšnje srednjeročno razdobje ni bilo večjih investicijskih vlaganj. Kapital se niti solidarnostno ne preliva iz razvitejših delov Slovenije.

— Občine se drži vzdevek »tozdovska« občina, kar je lahko sinonim za odvisnost od DO, ki imajo sedež izven občine in so centri moči, kjer se koncentrira kapital, kadri, razvoj in poslovne funkcije. Gibanja kažejo na siromašitev možnosti zaposlovanja, visokokvalificiranega kadra v občini in njegovo izseljevanje; kar se je v preteklosti že dogodilo.

— Neprimerna je cestna povezanost s Slovenijo; makadamska cestišča na prehodih na Gorenjsko in razdrapana magistralna cesta Tolmin—Idrija—Kalce preveč očitno nakazujejo perifernost Tolminske v odnosu na ostalo Slovenijo. Nerazvita je telefonija, ki ne dopušča kvalitetnega izkoriščanja računalniških terminalov v OZD in povezave turističnega Bovca s svetom. Poleg teh nevšečnosti ne moremo mimo belih lis I. RTV programa.

— Visoke prispevne stopnje za družbene dejavnosti, ki zmanjšujejo že tako nizek dohodek OZD in njegovo akumulacijsko sposobnost, in znižujejo OD delavcev krepko pod republiško poprečje. Še vedno je prisotno podcenjevanje solidarnosti pri financiranju osnovnih programov v zdravstvu in šolstvu tudi iz zornega kota prestolnice Ljubljane in razvitejših območij Slovenije. Velikost občine in oddaljenost posameznih krajev od občinskega središča zvišuje stroške teh dejavnosti.

— Sedanje usmerjeno izobraževanje, ki zaradi specializacije programov odteguje mladino Šolskemu centru Vojvodina in se sooča s problemi obstoja zaradi vse manjšega vpisa in se iz regijske spreminja v občinsko šolo.

— Kot osnovna precizacija razvojnih načrtov pa ostaja razreševanje vprašanj, ki so vezana na ustvarjanje kvalitetnejših možnosti za življenje na območju občine, ki bo omogočalo sproščanje ustvarjalnih sil mladim in porabo njihovega znanja. Želimo doseči, da bi se naši kraji v hribovitešem področju ne praznili, da bi meja bila poseljena in živa, in skušamo animirati slovensko javnost, da se bolj osredotoči tudi na razreševanje problemov na svojem robu.

THE TOLMIN REGION TODAY

Marjan Rozman

The Tolmin region has from former times been a frontier land and a sphere of crossing of different interests. Various peoples and armies have from all directions been crossing this territory from ancient times up to the twentieth century.

From the annexation to Yugoslavia on to the middle fifties the Tolmin region keeps its long before determined way of living — cattle breeding remains the main and nearly only economic branch. Emigration to more developed parts of Slovenia continues. Not before the middle fifties the first manufactory-industrial works arose from which all the industry of the region has developed and presents today — with 7000 workers — the main economic branch of the region. Today only 6 percent of the population are peasants. The local urban centres are growing, the highland farms are being abandoned. The number of population is still in slight decrease. Of special importance is tourism (mountaneering, skiing).

Zveza zgodovinskih društev Slovenije je maja 1982 izdala kot posebno publikacijo razpravo, ki jo je za »Zgodovinski časopis 1-2/1981« pripravil Franc Sebjanič

SOLNIK IN DOMOLJUB ADAM FARKAS (1730—1786)

Publikacija o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učenjaku in rektorju šopronskega liceja je v manjšem številu izvodov še na voljo na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I. Cena knjižice znaša 200 din (za članе ZZDS 150 din, za študente 100 din).

ZGODOVINA LJUBLJANE

zbornik s posvetovanja o zgodovini Ljubljane, ki je bilo v Ljubljani 16. in 17. novembra 1983. Zbornik v obsegu 595 strani je uredil prof. dr. Ferdo Gestrin, v njem pa objavlja 48 avtorjev, ki v svojih razpravah obravnavajo preteklost Ljubljane od najstarejših časov do sodobnih dni. Knjigo sta izdala »Kronika«, časopis za slovensko krajevno zgodovino in Zgodovinsko društvo Ljubljana. V prosti prodaji stane 1600 din, v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (Mestni trg 27) in na Oddelku za zgodovino filozofske fakultete (Aškerčeva 12) pa jo je mogoče dobiti za 1100 din.